

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра туристичного та готельно-ресторанного бізнесу
(найменування кафедри)

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

_____ (підпис)

«_____» _____ 2019 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 242 «Туризм»
(шифр та найменування спеціальності)
за магістерською програмою професійного спрямування
економіка та управління туристичною діяльністю
(назва магістерської програми)

на тему: «Перспективи впровадження в Україні світового досвіду розвитку гастрономічного туризму і створення кластерів гастрономічного туризму»
(назва теми)

Виконавець:

студентка ДФН ФМЕ

Демченко Любов Олександрівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

_____
/підпис/

Науковий керівник:

к.е.н., доцент

_____
(науковий ступінь, вчене звання)

Михайлюк Олена Леонідівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

_____
/підпис/

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КЛАСТЕРНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....	6
1.1. Сутність основних понять туристичної політики.....	6
1.2. Кластер як чинник комплексного розвитку об'єктів гастрономічного туризму.....	13
1.3. Нормативно-правові засади розвитку гастрономічного туризму і кластерів гастрономічного туризму.....	19
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ РОЗВИТКУ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ І КЛАСТЕРІВ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ.....	26
2.1. Аналіз світового ринку послуг гастрономічного туризму.....	26
2.2. Провідні країни світу – лідери гастрономічного туризму.....	34
2.3. Моделі кластерних утворень у гастрономічному туризмі.....	41
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ РОЗВИТКУ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ І СТВОРЕННЯ КЛАСТЕРІВ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ.....	48
3.1. Сучасний стан і перспективи розвитку гастрономічного туризму в Україні.....	48
3.2. Інструменти кластерної політики для успішного розвитку гастрономічного туризму в Україні.....	55
3.3. Напрямки впровадження світового досвіду кластерної політики у розвиток гастрономічного туризму України.....	61
ВИСНОВКИ.....	69
Список використаних джерел.....	71
Додатки.....	78

ВСТУП

У сучасному світі туризм – це багатогранне явище, що є тісно пов'язаним із економікою, історією, географією, архітектурою, медициною, культурою, спортом та іншими науками. Туристичну галузь закономірно вважають однією з найбільш швидкозростаючих галузей світової економіки XXI ст.

Для багатьох країн індустрія туризму є найважливішою статтею доходу і, як наслідок, одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки. Численні туристичні підприємства пропонують клієнтам тури, диференціюючи їх за уподобанням, матеріальними можливостями, порою року, містом відвідування. Створення нового туристичного продукту пов'язується з освоєнням нових сегментів туристичного ринку, нових туристично-рекреаційних територій, залученням до туристичного ринку нових видів ресурсів.

Одним із перспективних напрямів розвитку ринку туристичних послуг є гастрономічний туризм - спеціалізований вид туризму, пов'язаний з ознайомленням з історією, технологією та культурою споживання національних страв і продуктів, а також навчання і підвищення рівня професійних знань у сфері кулінарії. Адже тенденції сучасного туристичного ринку демонструють зростання інтересу серед споживачів саме до таких видів подорожей.

У західних країнах гастрономічні тури давно увійшли до переліку одних із найпопулярніших видів туризму. Представники туристичних підприємств України відзначають, що гастрономічний туризм з кожним роком збільшує свою присутність на туристичному ринку, оскільки туристам стає все цікавіше пізнавати країну не тільки за допомогою різних видів турів, але і з позиції смаку, знайомства з національною кухнею.

Україна, маючи глибокі культурні традиції, зокрема у харчуванні, може запропонувати численні цікаві гастрономічні тури як для закордонних, так і вітчизняних громадян.

Актуальність даної теми зумовлена повільними темпами розвитку гастрономічного туризму та відсутністю розуміння необхідності впровадження кластерного підходу в туристичну галузь України.

У дослідження гастрономічного туризму значний внесок зробили такі закордонні та вітчизняні вчені: Басюк Д. І. [1], Божук Т. І. [2], Глушко В. О. [3], Омельницька В. О. [4], Ковешніков В. С. [5], Корнілова В. В. [6], Комарніцький І. О. [7], Кукліна Т. С. [8], Матвєєв В. В. [9], Михайлюк О. Л. [10], Расулова А. М. [11], Саламатіна С. Є. [12] та ін.

Мета роботи полягає у виявленні можливості впровадження в Україні світового досвіду розвитку гастрономічного туризму і створення кластерів гастрономічного туризму.

Задля досягнення поставленої мети в процесі написання кваліфікаційної роботи необхідно вирішити наступні **завдання**:

- вивчити теоретичні аспекти кластерної туристичної політики;
- дослідити нормативно-правові засади розвитку гастрономічного туризму і кластерів гастрономічного туризму;
- проаналізувати світовий ринок послуг гастрономічного туризму;
- виділити провідні країни гастрономічного туризму;
- розглянути моделі кластерних утворень у гастрономічному туризмі;
- проаналізувати сучасний стан і перспективи розвитку гастрономічного туризму в Україні;
- дослідити інструменти кластерної політики для успішного розвитку гастрономічного туризму в Україні
- впровадити світовий досвід кластерної політики у розвиток гастрономічного туризму України;
- розробити туристичний кластер гастрономічного туризму.

Об'єкт дослідження – об'єкти гастрономічного туризму і кластери гастрономічного туризму.

Предмет дослідження – процес кластеризації сфери гастрономічного туризму.

Методологічну базу кваліфікаційної роботи складають загальні наукові та спеціальні економічні методи, серед яких в основному використовувалися: монографічний, статистичний, порівняльний та інші методи. Для виконання розрахунків і представлення результатів аналізу використовувалися можливості програмного мікропроцесора Excel і програми побудови діаграм.

Інформаційну базу склали наукові публікації вітчизняних та зарубіжних вчених, матеріали наукових конференцій, Інтернет-ресурси, статистичні збірники, зокрема публікації Всесвітньої туристичної організації.

Тема кваліфікаційної роботи відповідає основним напрямкам наукових досліджень кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу Одеського національного економічного університету.

Наукова новизна роботи полягає у розробці механізмів регулювання розвитку туристичних кластерів у гастрономічному туризмі України.

Практична новизна роботи полягає у розробці моделей кластерних утворень в гастрономічному туризмі.

Публікації та апробація результатів дослідження. Окремі результати дослідження були представлені на науково-практичних конференціях у вигляді публікацій тез доповідей у збірниках наукових праць:

1. Демченко Л. О. Особливості створення кластерів гастрономічного туризму // Сучасний рух науки: тези доп. VIII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Дніпро, 3-4 жовтня 2019 р.) – Дніпро, 2019. – Т.1. – С. 539 – 542.

2. Демченко Л. О. Процес кластеризації гастрономічного туризму у Європі // «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України» 15 квітня 2020 року.- ОНЕУ, Одеса.

Структура і зміст роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи – 82 сторінки, ілюстрована 17 таблицями і 23 рисунками. Два додатки викладені на 4 сторінках. Список використаних джерел містить 65 найменувань.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі розглянута актуальна, з точки зору практичного застосування, проблема можливості впровадження в Україні світового досвіду розвитку гастрономічного туризму і створення кластерів гастрономічного туризму.

Нині світ стає все більш відкритим, однак, туристи шукають того досвіду, що базується на місцевій культурі та ідентичності. Ми можемо спостерігати тенденцію зацікавленості населення кулінарією і гастрономією та їх широкою популяризації. Цьому сприяють телевізійні шоу, проведення майстер-класів для професіоналів та аматорів у закладах харчування, а також дитячі кулінарні школи, які пропонують деякі заклади ресторанного господарства тощо.

Нині гастрономія стала невід'ємним елементом ознайомлення з культурою та стилем життя відвідуваної території. Вона являє собою можливість активізувати та диверсифікувати туризм, сприяє місцевому економічному розвитку, включаючи в себе різні сектори економіки (виробництво, заклади харчування, продовольчі ринки та ін.).

Туризм є перспективним напрямком розвитку економіки України. В даній науковій роботі були розглянуті теоретичні аспекти гастрономічного туризму в цілому, проаналізовано стан гастрономічного туризму в Україні та світі, а також запропоновані шляхи вдосконалення туристичної галузі України. Таким чином, можемо зробити такі висновки:

1. Гастрономічний туризм - це вид туризму, під час якого туристи ознайомлюються та дегустують національні культурні традиції різних країн та народів. Існує багато видів гастротуризму. Сьогодні популярним стає такий вид, як монотуризм, тобто тематичні тури, присвячені куштуванню певного виду продукції.

2. Провідними країнами-лідерами світу у яких досить добре розвинений гастрономічний туризм та які користуються популярністю серед туристів з метою гастрономічної подорожі є: Франція, Італія, Іспанія, Японія та

Таїланд. Визначено, що такі регіони як, Африка, Австралія та Південна Америка мають найменшу кількість або взагалі відсутні об'єкти гастрономічного туризму.

3. В Україні гастрономічний туризм, на даний час, не досить добре розвинений, але вже є заснована достатня кількість унікальних автентичних гастрономічних турів та фестивалів, які створюють передумови для формування конкурентоспроможного туристичного продукту гастрономічного туризму на міжнародному та внутрішньому ринках.

Україна має багато ресурсів для розвитку гастрономічного туризму, досить добре розвинено виноробство, можна виділити дві великі зони, де розвивається виноробства: Закарпаття та Південь України.

4. Одним з найкращих варіантів розвитку туристичної галузі країни є кластеризація, тобто створення кластеру - індустріального комплексу, що формується на основі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, що пов'язані технологічним ланцюгом.

5. Прикладом кластера для Причорноморського регіону України є туристичний маршрут. В даній роботі пропонується туристичний маршрут «Гастрономічний тур вихідного дня», який складається з відвідування Шабо, Білгород-Дністровська та Фрумушики-Нової на протязі двох днів. При формуванні даного кластеру відбувається інтеграція місцевої влади, виноробень, туроператорів, підприємств готельного і ресторанного бізнесу, виробників сувенірної продукції.

6. Результатом кластеризації в галузі туризму стане розвиток туристичної інфраструктури, збільшення кількості туристів, розвиток туристично-рекреаційних зон, розробка нових видів туристичних продуктів, збільшення кількості робочих місць та заробітної плати. Отже, створення туристичних кластерів є обов'язковою умовою розвитку туристичної галузі регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басюк Д. І. Інноваційний розвиток гастрономічного туризму в Україні / Д.І. Басюк // Наукові праці НУХТ. – 2012. – № 45. – С. 128–132.
2. Божук Т. І. Сучасний стан і перспективи розвитку винного туризму (на прикладі Закарпатської області). / Т.І. Божук, Л. А. Прокопчук // Туристична індустрія: сучасний стан і перспективи розвитку: VI міжнар. наук. - практ. конф., 28–29 квітня 2011 р. – Луганськ, 2011. – № 6. – Том 2. – С. 171–177.
3. Глушко В. О. Гастрономічний туризм як окремий вид у туризмі: поняття, сутність, класифікація // Торговля і ринок України – 2016. – Вип. 39-40. С. 166-175.
4. Омельницька В. О. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика» (м. Львів, 31 жовтня - 1 листопада 2018 р.) Львів: ЛТЕУ, 2018. - 342 с. - С. 301-303.
5. Ковешніков В. С Винний та гастрономічний туризм: важливий потенціал розвитку економіки / В. С. Ковешніков, В. В. Гармаш // інвестиції: практика та досвід. - 2017. - №4. - С.32-37.
6. Корнілова В. В. Сучасні тенденції розвитку гастрономічного туризму / Корнілова В. В. // Ефективна економіка № 2. – 2018. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/2_2018/37.pdf.
7. Комарніцький І. О. Кулінарний туризм в Україні: стан і перспективи регіонального розвитку в контексті Євро – 2012 / І. О. Комарніцький // Географія та туризм. – Вип. 14. – 2011. – С. 100–115.
8. Кукліна Т. С. Гастрономічний туризм на туристичному ринку України / Т. С. Кукліна // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer30/682.pdf>
9. Матвеев В. В. Винний туризм як рекламний фактор й інструмент для стимулювання розвитку конкурентного потенціалу виноробних підприємств

України / В. В. Матвеев // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Х., 2015. – № 10, Ч. 4. – С. 29–31. – (Економічні науки).

10. Михайлюк О. Л. Перспективи розвитку винних туристичних кластерів на півдні України / О. Л. Михайлюк // Науковий вісник, ОНЕУ, №1 (181), 2013, С. 29-41.

11. Расулова А. М. Потенціал ресторанного бізнесу у розвитку гастрономічного туризму України. / А. М. Расулова // Економіка та держава, 2015. – № 5. – С. 78–83.

12. Саламатіна С. Є. Стан та перспективи розвитку гастрономічного туризму на півдні Одещини / С. Є. Саламатіна // Наукові праці. – 2016. - № 46 (2). – С. 325 – 329.

13. Парфіненко А. Ю. Сучасний стан та стратегічні пріоритети розвитку туристичної політики України // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм» 2013. - №1086. - С.156-163.

14. Державна туристична політика України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://buklib.net/books/31098/>

15. Туристична політика [Електронний ресурс]. - Режим доступу:https://studopedia.com.ua/1_404882_tema--turistichna-politika.html

16. Парфіненко А. Ю. Сутність поняття «туристична політика держави»: теоретичний аспект // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм» 2013. - №1042. - С.119-123.

17. Гаазька декларація Міжпарламентської конференції по туризму [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995>

18. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://me.gov.ua/?lang=uk-UA>

19. Закон України про внесення змін до Закону України «Про туризм» // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - №13. - Ст.180.

20. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/638-2013-p>

21. Семенов В. Ф. Управління регіональним розвитком туризму: Навчальний посібник. / За ред. В. Ф. Семенова – Одеса, 2011. - 225 с.

22. Демченко Л. О. Сучасний стан та стратегічні пріоритети розвитку туристичної політики України / Л. О. Демченко // Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та вчених (м. Одеса, 10 квітня 2019 р.) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/924>.

23. Туристична політика та її види [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5118335/page:15>.

24. Туристичний кластер [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Туристичний_кластер.

25. Кальченко О. М. Кластеризація в туристичній галузі // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. - 2009. - №39. - С.186-195.

26. Тимчишин-Чемерис Ю. В. Туристичний кластер – форма розвитку та успіху туристичної діяльності регіону / Ю. В. Тимчишин-Чемерис // Вісника аграрної науки Причорномор'я. - 2015. - Вип.4. - С. 44-57.

27. Михайлюк О. Л., Давиденко І. В. Механізми і перспективи функціонування туристичних кластерів в Одеській області // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць (ISSN 2313-4569); за ред. М. І. Зверякова (голов. ред.) та ін. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2018. № 3 (67). С...

28. Багрій М. В. Кластер – перспективний напрям розвитку туристично-рекреаційного регіону / М. В. Багрій // Ефективна економіка № 6. – 2014. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.

29. Миронов Ю. Б. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Стратегічні пріоритети розвитку внутрішньої торгівлі України на інноваційних засадах» (м. Львів, 2-3 листопада 2017 р.) Львів: Видавництво ЛТЕУ, 2017. - 360 с. - С. 142.

30. Шандор, Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму : підручник / Ф. Ф. Шандор, М. П. Кляп. - К. : Знання, 2013. - 334 с.

31. International Culinary Tourism Association (ICTA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.culinarytourism.org/>.

32. 26. Офіційний сайт Всесвітньої асоціації гастрономічного туризму. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldfoodtravel.org>.

33. Офіційний сайт Глобальної асоціації гастрономічного туризму. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.globalfoodtourism.com>

34. World Tourism Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.unwto.org/ru>.

35. Michelin Guide [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Michelin_Guide.

36. Омельницька В. О. Аналіз світового ринку послуг гастрономічного туризму / В. О. Омельницька // Молодий вчений. – 2018. - № 9 (61). - С. 506 – 511.

37. Офіційний сайт ЮНЕСКО [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://en.unesco.org>.

38. Гастрономічні особливості Франції [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://svitmandr.com.ua/гастрономічні-особливості-франції/>

39. Гастрономические туры [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://itur.club/gastronomicheskie-tury>.

40. Статистичні показники туризму [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://knoema.ru>.

41. Гастрономический туризм Франции [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://studbooks.net/718636/turizm/gastronomicheskiy_turizm_frantsii.

42. Кращі гастрономічні маршрути: 7 країн, які варто відвідати мандрівникам-гурманам [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://zakordon.in.ua/uk/blogi-pro-zakordon/802-krashchi-gastronomichni-marshruti-7-krajin-yaki-varto-vidvidati-mandrivnikam-gurmanam>.

43. Винный туризм: маршруты 2019 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://espanarusa.com/ru/pedia/list/525262>.

44. Таїланд туризм [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://stranamira.com/turizm/tailand>.

45. Таїланд стане першою азійською країною, яка проведе 4-й Всесвітній форум UNWTO з гастрономічного туризму [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://tourismthailand.com.ua/news/tayiland-stane-pershoyu-aziatskoju-krajinoju-yaka-provede-4-j-vsesvitnij-forum-unwto-z-gastronomichnogo-turyzmu>.

46. Таїланд привлек Мишлен, и в 2018 году сделает ставку на гастрономический туризм [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.tourprom.ru/news/37716>.

47. Кластерна модель організації туристичного бізнесу регіону [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://pidruchniki.com/1640022162243/turizm/klasterna_model.

48. Колесник О. О. Кластерна модель розвитку туризму в Україні / О. О. Колесник // Економіка. Управління. Інновації. - 2009. - №1. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/kolesnyk.htm.

49. Басюк Д. І. Науково-теоретичні підходи до класифікації туристичних кластерів [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4336/1/Research%20and%20theoretical%20approaches%20to%20the%20classification%20of%20tourism%20clusters.pdf>.

50. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

51. Омельницька В. О. Сучасний стан ринку послуг гастрономічного туризму України / В. О. Омельницька // Економічні студії. – 2018. - № 2 (20). - С. 121 – 126.

52. Асоціація сприяння розвитку гастрономічного та винного туризму в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agvt.nuft.edu.ua/>

53. Гастрономічні фестивалі України - 2018: куди навідатися, чим поласувати? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ye.ua/gurman/34214_Gastronomichni_festivali_Ukrayini_2018_kudi_navidatisya_chim_polasuvati.html

54. Чому виноградарсько-виноробна галузь є нішевою для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/blog/opavlenko/322420_chomu_vinogradarskovinorobna.html

55. Винний та гастрономічний туризм: глобальні тренди та локальні практики: монографія / [колектив авторів] за наук. Ред. Д. І. Басюк. – Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2017. – 316 с.

56. Успешные украинские виноделы. Куда ехать за красным, белым и розовым? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/rus/projects/wine/2018/10/30/642093/>

57. Кластерна політика в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://m.pidruchniki.com/2015101166718/ekonomika/klasterna_politika_u_krayini

58. Семенов В. Ф. Кластерна політика в управлінні регіональним розвитком туризму / В. Ф. Семенов // Вісник соціально-економічних досліджень. - 2010. - №40. - С.381-387.

59. Давиденко І. В. Туристичні кластери як напрям регулювання туристичного бізнесу / Давиденко І. В. // Причорноморські економічні студії. Вип. 28-1. – 2018. - С. 68 -71.

60. Потапенко Т. П. Передумови формування регіональної кластерної політики / Т. П. Потапенко // Ефективна економіка № 8. – 2017. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7082>

61. Туристичні кластери 300+ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://travelpeople.com.ua/>

62. Офіційний сайт Центру етнографічного, сільського зеленого туризму та сімейного відпочинку Фрумушика-Нова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://frumushika.com>

63. Офіційний сайт Європейської сироварні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eurosir.com.ua/uk/>

64. Офіційний сайт Центру культури вина Шабо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shabo.ua>

65. Аккерманська Фортеця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://akkerman-fort.com/>